
ÖTÜKEN

OĞUZ TEPEGÖZÜ

DEDE KORKUT OĞUZNAMELERİ VE ATALAR SÖZÜ ÜZERİNE İLK ÇALIŞMALAR

Heinrich Friedrich Von Diez

Almanca Aslından Notlandırarak Tercüme Eden:

Hasan Güneş

ÖTÜKEN

HEINRICH FRIEDRICH VON DIEZ (1751 - 1817) Diez, Bernburglu tekstil tüccarı Christian Friedrich Diez ve Magdeburglu Maria Elisabeth Zollicoffer'in oğlu olarak 2 Eylül 1751 tarihinde Bernburg (Saale)'da dünyaya gelmiştir. Hayatının ilk aylarını burada geçirmiş ve daha sonra ailesiyle birlikte Prusya'daki Magdeburg'a göç etmişlerdir.

1769'da Magdeburg'da ilk ve lise öğrenimini tamamladıktan sonra Halle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. Hukuk Fakültesini tamamladıktan sonra Magdeburg'daki Prusya Adli Hizmetler Birimine stajyer avukat olarak atanmış ve kısa sürede yükselerek bölüm başkanı olmuştur. Ancak birkaç yıl sonra kanun adamı olmaktan sıkılmış ve 1784'te İstanbul'a diplomat olarak atanabilmek için şahsen Friedrich dem Großen'e başvurmuştur.

İki yıllık başarılı bir diplomatlık hizmetinden sonra, 1786 senesinde bu başarısından dolayı asiller sınıfına yükseltilmiştir. Ancak 1791 yılında Rus-Türk savaşının patlak vermesiyle gizli bir *Legationsrats* (Temsilcilik Konseyi) kararıyla görevine son verilmiş, aynı yıl Kolberg'de Katedral Kardinali olarak atanmış ve 1807'de Kolberg'ün kuşatılmasına kadar da burada yaşamıştır.

Daha sonra Berlin yakınlarında, Stralau'daki Spree kıyısındaki villasında oryantalist bilim adamı, serbest düşünür ve kitap koleksiyoncusu olarak hayatını devam ettirmiştir.

Özellikle o dönem oryantalistik çalışmaları, o zamanın bilim dünyasının ilgisini çekmiş, Goethe ve Gleim gibi isimlerin bulunduğu bir çevrenin de parçası olmuştur.

Diez, 1814'ten itibaren Prusya Bilimler Akademisi'nin onursal üyesi ve 1816'dan beri Göttingen Bilimler Akademisi'nin dış üyesi olmuştur.

7 Nisan 1817 tarihinde Berlin'de vefat eden Diez, önemli bir serveti ve 17.000 cildi aşan değerli kitaplığını Prusya Eyalet Kütüphanesi'ne bağışlamıştır.

Başlıca Eserleri:

Apologie der Duldung und Preßfreiheit, 1781.
Archiv Magdeburgischer Rechte, Magdeburg 1781.
Benedikt von Spinoza nach Leben und Lehren, 1783.
Über deutsche Sprach- und Schreibart, Dessau 1783.

Über das königliche Buch, Berlin 1811.

Buch des Kabus, Berlin 1811.

Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften. 2 Bde. Berlin 1811-1815.

Rasmi Achmes Efendis Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen 1768-1774, Berlin 1813.

HASAN GÜNEŞ, 1992 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda lisans, 1996 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans, 2006 yılında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora eğitimi gördü, 2010 yılında doçent unvanını aldı. Mütercimimiz ulusal ve uluslararası seçkin dergilerde birçok yazıları yayımlanmış, bir makalesi de Rusçaya çevrilmiştir.

Halen Anadolu Üniversitesi'nde görev yapan Güneş, evli ve beş çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

GİRİŞ 11

I. MAKALE

Oğuzname Adıyla Tanınan ve Ataların Sözlerinden Oluşan Sözler Kitabı 17

II. MAKALE

Oğuzname Adıyla Tanınan ve Ataların Sözlerinden Oluşan Sözler Kitabı 103

III. MAKALE

Tepegöz ya da Oğuz Kyklopu 177

EK

Basat Depegözi Öldürdügi Toyı Beyân İder Hânum Hey 217

ÖNSÖZ

Kültürümüzün temel eserlerinden olan *Dede Korkut*'un, biri Dresden ve diğeri Vatikan olmak üzere (şimdilik) iki nüshası bulunmaktadır. Dresden nüshası bilim dünyasına tanıtılan ilk nüshadır. Önce Fleischer tarafından tespit edilmiş ve yine onun tarafından kataloglanmıştır. Ancak üzerine ilk çalışmayı yapan ve dünyaya duyuran kişi, Heinrich Friedrich von Diez'dir.

Dresden nüshası olarak bilinen yazma, eskiden Prusya Krallık Kütüphanesi olan bugünkü Dresden Halk Kütüphanesi'nde bulunduğu için bu adı almıştır. Diez başta bir makale ile söz konusu nüshayı tanıtmış ve *Denkwürdigkeiten von Asien* isimli çalışmasının birinci bölümünü 1811 yılında, ikinci bölümünü ise 1815 yılında yayımlamıştır. Diez'in dünyaya tanıttığı Dresden nüshasının üzerinde "*Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*" yazmaktadır. Söz konusu başlıkta iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi *Kitâb-ı Dede Korkut,* ikincisi ise *alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân...* Yani *alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan* dendiğinde, *"Oğuz taifesi, Oğuz grubu, Oğuz eşrafının lisanıyla, diliyle yazılmış olan Dedem Korkut Kitabı"* anlamı ortaya çıkar. Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, söz konusu nüshada *Oğuz taifesi lisanıyla yazılmış olan Dedem Korkut Kitabı* kaydı olduğuna göre acaba başka lisanlarda yazılmış başkaca Dede Korkut Kitabı da var mıdır? diye haklı bir soru yöneltmektedir.

Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan, bir diğer ifadeyle Dresden nüshası içerisinde on iki boy bulunmaktadır.

İkinci nüsha ise bugün Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan "*Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayri*" başlığını taşıyan nüshadır. Yani bu nüsha, Kazan Bey ve diğer arkadaşlarının Oğuznamesi şeklinde ifade edebileceğimiz bir başlık taşımaktadır. Bu nüshada altı boy yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın ortaya çıkışı, müthiş ve Türk milleti adına çok önemli bir keşiftir. Türk edebiyat tarihinin en büyük ilim

adamlarından biri olan rahmetli Prof. Dr. Fuat Köprülü "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar" der. Millî kültürümüz açısından bu derece önemli bir eserden bahsediyoruz. Prof. Dr. Metin Ekici de *Dede Korkut Kitabı*'nı "Türk Dünyasının Ansiklopedisi" olarak tarif eder. Zira Ekici, "Dede Korkut'ta devlet var, Dede Korkut'ta insan var, Dede Korkut'ta kadın var, Dede Korkut'ta aile var, Dede Korkut'ta tabiat var, Dede Korkut'ta at var, Dede Korkut'ta dost var, Dede Korkut'ta düşman var, Dede Korkut'ta baba var, oğul var, ana var, kız var. Dede Korkut'a bu mânâda bakıldığında tematik olarak sınıflandıramayacağımız kadar farklı özellikler barındırmaktadır" diyerek aslında Türk ruhunun bütün gizli kodlarının bu eserde yer aldığını ifade eder.

Prof. Dr. Öcal Oğuz da "*Dede Korkut Kitabı*'nın 15. yüzyılda yazıya geçirildiğini ancak bahsettiği hayatın 2500-3000 yıl öncesinin izlerini taşıdığını işaret eder. Hocaların hocası Prof. Dr. Fikret Türkmen ise *Dede Korkut Kitabı*'nın ne denli önemli olduğunu vurguladıktan sonra acaba Dede Korkut günümüzde buna layık bir incelemeye tabi tutuldu mu? diye de sorar ve bu soruyu yine kendisi "maalesef orada üzüntülü bir cevap vermek zorunda kalacağım" demek suretiyle karşılar.

Heinrich Friedrich von Diez, *Dede Korkut Kitabı*'nı *Denkwürdigkeiten Von Asien* isimli eseriyle tanıtmıştır. Türk milleti adına bu kadar öneme sahip, Türk milletinin köklerine kadar inen, içerisinde sayısız örf, adet, anane barındıran bir eseri tanıtan Heinrich Friedrich von Diez'in bu mühim çalışması nasıl olur da 1811 ve 1815 yılından bu yana yani yaklaşık 200 yıl boyunca kendi dilimize çevrilmemiş olur. Bu kendi adıma da yapmış olduğum bir özeleştiridir. Dolayısıyla Heinrich Friedrich von Diez'in *Denkwürdigkeiten von Asien* isimli çalışmasını 200 yıl sonra Türkçeye kazandırmış olmaktan onur duymaktayım. Diez, *"Bizden sonra nadir de olsa bundan faydalanmak isteyecek ve bize teşekkür edecek kişilerin olması ihtimaliyle..."* (*Denkwürdigkeiten von Asien*, s. 418-419) biten sözleriyle adeta 200 yıl öncesinde bizlere mesaj göndermiştir. Söz konusu bu mesaj bizim için çok anlamlıdır. Heinrich Friedrich von Diez, sana milletim ve şahsım adına çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Dede Korkut Kitabı kendi öz kültürümüzü günümüze yansıtan en önemli kaynak eserlerden biridir. Söz konusu kitapta yer alan boyların (destanların) günümüze intikal eden -şimdilik- iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Ettore Rossi'nin keşfettiği **Vatikan nüshası** diğeri ise Heinrich Friedrich von Diez'in keşfettiği **Dresden nüshasıdır**. Diez, söz konusu nüshayı H. O. Fleischer'in Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde tespiti akabinde ilk ayrıntılı çalışmayı yapan, Dresden nüshasını kopyalayan ve bu kopyayı Berlin Kütüphanesi'ne koyan ve Tepegöz'ü Almancaya çeviren kişidir.

Diez, 1811 ve 1815 tarihlerinde iki adet *Denkwürdigkeiten von Asien* isimli kitap çıkarmıştır. Yaklaşık bin beş yüz sayfadan oluşan eserlerin ilkinde (1811) IX. bölümün 157. sayfasında **"Buch des Oghuz"**[1] (Oğuz'un Kitabı) yani **Oğuzname** şeklinde tercüme edebileceğimiz yazı yer almaktadır. Söz konusu çalışma 49 sayfadan ibaret olup ilk dokuz sayfasında bilgi aktarılırken kalan kısmında ise 200 Atasözü yer almaktadır.

1815 yılında yayımlanan ikinci kitabında ise iki makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki 7. bölümde 288-331. sayfalarda ilk cildde neşrettiği **Oğuzname**'nin devamı yer almaktadır. Söz konusu çalışma 43 sayfadan ibaret olup ilk altı sayfasında bilgi aktarılırken kalan kısmında ise 200

[1] Tam adı, "Das Buch von Reden, welche als Sprüche der Väter unterm Namen, Buch des Oghuz, bekannt sind." Türkçeye, "Oğuzname Adıyla Tanınan ve Ataların Sözlerinden Oluşan Sözler Kitabı" olarak tercüme ettik (Hazırlayanın notu. [Bu kaydın düşüldüğü yerdeki ekleme ve açıklamalar Levent Gündüz tarafından yapılmıştır. Editörün notu]).

atasözü daha yer almaktadır. Bu atasözleri ilk 200 atasözünden daha okunaklı ve daha berrak durumdadır.

Yine aynı cildde 14. bölümün 399- 457. sayfasında yer alan **"Depé Ghöz oder der oghuzische Cyklop"**[2], "Tepegöz ya da Oğuz Kyklopu" şeklinde tercüme edebileceğimiz eser yer almaktadır.

Çevirisini yapmış olduğumuz 3. makalede iki önemli tespit yapılmaktadır. Diez, söz konusu çalışmasında Dede Korkut'un hangi dönemde yaşadığına dair ışık tutmakta, deliller öne sürmekte ve yine aynı çalışmasında *Dede Korkut Kitabı*'nda yer alan Tepegöz'ün asıl ve orijin karakter olduğunu, Yunan Kyklopu'nun ise bu eserden alıntılandırıldığını, dönemin tarihi kaynaklarından hareketle benzer ve ayrışan yönlerine işaret etmek suretiyle ispatlamaktadır. Söz konusu çalışma bu bakımdan hem çok değerlidir hem de Türkçeye çevirilmesi milletimiz adına oldukça önem arz etmektedir. Tarihî bir belge niteliğinde olan bu çalışma, Tepegöz'ün kendi öz kültürümüzden doğduğu, orijinal olduğu hususunu da öne çıkarmaktadır.

Oğuz Tepegözü, Dede Korkut Oğuznameleri ve Atalar Sözü Üzerine İlk Çalışmalar adlı çevirimizde, Diez'e ait olup Türkçeye aktarılan üç makale yer almaktadır. Bu makaleler *Denkwürdigkeiten von Asien* isimli çalışmada yer aldıkları sıraya göre verilmiştir.

Bundan böyle;

* 1811 **"Buch des Oghuz"** isimli makale, **I. Makale,**
* 1815 **"Buch des Oghuz"** (I. Makale'nin devamı), **II. Makale**

---

[2] Bu makale aynı yıl ayrı bir kitapçık olarak *Der neuendeckte oghuzische Cyklop verglichen mit dem Homerischen* adıyla yayınlandı. Mektuplaşma yoluyla bu bahisten haberdar olan Goethe'nin Oğuz Kyklopu hakkında yazmaya başladığı ancak yarım bıraktığı bir baladı var (Ayrıntılı bilgi için bkz. Anke Bosse, *Meine Schatzkammer füllt sich täglich… Die Nachlaßstücke zu Goethes West-östlichem Divan, Dokumentation—Kommentar*, II. cild, Wallstein Verlag, 1999) (Hazırlayanın notu).

* 1815 **"Depé Ghöz oder der oghuzische Cyklop"** isimli makale, **III. Makale** olarak zikredilecektir.

Gomme'ye göre bir yerleşim yerinde ne kadar medeniyet gelmiş geçmiş olursa olsun onlara ait kültür varlıklarından hareketle, söz konusu döneme ait kültürün yeniden tespit edilebileceği belirtir. Bu bağlamda bizler de metni çevirirken metne sadık kalmak ve orijinalliğini bozmamak hususunda gayret gösterdik.

Bir diğer önemli husus ise Diez'in, açıklama cümlelerini birinci makalede (1811) farklı ikinci makalede (1815) farklı üçüncü makalede (1815) farklı vermiş olmasıdır. Birinci makalede açıklama cümlesini daha küçük punto ile yazarken ikinci makalede dipnotlandırma şekline gitmiştir. Metnin orijinal yapısını bozmamak adına ilgili cümleler aynen alınmış ve kargaşaya sebebiyet vermemek adına dipnotlarda açıklama yapılmıştır. Zaman zaman Diez konunun daha net anlaşılması için yukarıda bahsedilen hususlarda ayrıca açıklamalar yapmıştır. Diez'in güncel dil kullanmasından dolayı çeviri yapıldığında sanki bu cümleler mütercime yani şahsıma aitmiş gibi algılanabileceğinden Diez'e ait ifadeler her defasında "**Diez tarafından ilave edilmiştir**" şeklinde dipnotta belirtilmiştir. Dolayısıyla birinci, ikinci ve üçüncü makalede işaret ve yapı farklılıkları mütercimden değil, Diez'in eserinde kullandığı işaret ve farklı yapılardan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca birinci makalede 200 ve ikinci makalede 200 olmak üzere toplamda 400 adet atasözü bulunmaktadır. Atasözleri orijinal metinde, Türkçe (Osmanlıca) ve altında Almancasına yer verilerek sıralanmıştır. Yanılgıya düşememek ve her iki dilden de etkilenmemek adına Türkçesi ayrı Almancası ayrı zamanlarda çevrilmiş ve daha sonra bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla Türkçesi anlamlı bir tümce halinde iken Almancası farklı bir anlamda ortaya çıkabil-

mektedir. Bunun da asıl nedeni Diez'in "cümleyi nasıl okuduysam öyle tercüme ettim" ifadesinde gizlidir. Dolayısıyla bu ifadeler de aslına sadık kalınarak düzeltilme yoluna gidilmemiştir.

Diez, orijinal metinde el yazması ile aktardığı atasözünün hemen altına yine kendine ait Almanca tercümesini koymuştur. Bu sıralama değiştirilmemiştir. Dolayısıyla orijinal metinde yer aldığı şekliyle; Türkçe el yazması ve Diez'in Almancadan Türkçeye çevirisi yer almaktadır. Bu ise her sözün başında **"*Diez'in Çevirisi"** şeklinde açıklama yapılarak gösterilmiştir. Karışıklığa mahal vermemek adına ise Türkçe metnin çevirisi dipnotta verilmiş ve **"Çevriyazı"** şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmamızın başında Diez'in atasözlerini yanlış çevirdiği yönünde kanaat hâsıl oldu. Ancak ilerledikçe Diez'i daha iyi anlama fırsatım oldu. Zira Diez'in, atasözlerini çevirmek gibi bir refleksi olmamış, daha ziyade anlaşılması güç, kendi kültürüne yabancı olanı, anlaşılır kılma gibi bir çaba içerisine girmiştir.

Zaman zaman atasözlerini açıklarken şayet Alman kültüründe söz konusu atasözüne karşılık bir atasözü var ise, var olanı aynen bu atasözü için kullanmıştır.

Diez, nüshada yer alan atasözlerinin bir kısmını kendi kültüründeki atasözüyle anlamlı hale getirirken bir kısmını ise birebir çeviri yerine atasözünü "**anlatma**" biçiminde tercüme etmiştir. Diez'in bu anlatma ve açıklamaları olmasa söz konusu atasözünün ne anlama geldiğini, ne demek istediğini Alman okurlarının anlaması oldukça zor olacaktı.

Dolayısıyla Diez atasözlerini çevirmek için değil anlam vermek için, anlamlı hale getirmek için çaba harcamıştır diyebiliriz. Bazı yanlış anlaşılmalar var elbette; ama devede kulak misali...

Oğuz Tepegözü, Dede Korkut Oğuznameleri ve Atalar Sözü Üzerine İlk Çalışmalar, isimli bu tercümede bizler de bilmeden yanlış okuma, eksik anlama veya eksik çeviriyle malûl olmuş olabiliriz. Affola…

Ancak söz konusu eksiklerin bildirilmesi suretiyle düzeltilme yolunun her zaman açık olacağını da ayrıca belirtmek isterim. Bu bakımdan katkı sağlayacak tüm okurlara şimdiden teşekkür ederim.

Uzun emekler neticesinde *Oğuz Tepegözü, Dede Korkut Oğuznameleri ve Atalar Sözü Üzerine İlk Çalışmalar* isimli bu eser ortaya çıkmıştır. Söz konusu eserin şekillenmesinde Ötüken Neşriyat'ın yetkililerine, editörüm Göktürk Ömer Çakır Bey'e, bana inanan, kötü günlerimde ve çok zor zamanlarımda her zaman yanımda duran, katkı sağlayan, ağabeyim, büyüğüm, arkadaşım Prof. Dr. Metin EKİCİ hocama, Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN hocama, Prof. Dr. Nilgün ÇIPLAK COŞKUN hocama, hemşerim Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Refik TURAN Bey'e, değerli dostum Prof. Dr. Muammer NURLU Bey'e ayrı ayrı teşekkür ederim.

Türk milletinin kodları Dede Korkut'ta saklıdır.

Dr. Hasan GÜNEŞ

I. MAKALE

Oğuzname Adıyla Tanınan ve Ataların Sözlerinden Oluşan Sözler Kitabı[1,2]

Tatar Türkçesinden Alınmıştır

[1] Söz konusu çeviri Heinrich Friedrich von Diez'in *Asya'dan Hatıralar* isimli eserinin birinci cildinde yer alan ilk makalesidir (*Denkwürdigkeiten von Asien, Erster Theil. In Commission der Nicolaischen Buchhandlung*, Berlin 1811. S. 157-205).

[2] Friedrich von Diez, Oğuzname tabirini Almancaya "Buch des Oğuz" (Oğuz'un Kitabı) olarak aktardı, biz tercümemizde bu tabiri yine Oğuzname olarak zikredeceğiz. Bu isimlendirme, yazma eserin adının Almancadan Türkçeye aktarılmış halidir. Diez eserin arabî ibarelerden oluşan özgün adını (3. dipnota bkz.) Almancaya aktarmaya çalışmıştır.

هذه الرّسالت من كلمات اوغزنامه المشهوره
باتالرسوزي

3

Yazma koleksiyonlarımdan 31 nolu cilt olarak tasnif edilmiş olan kitabım, birkaç bin atasözü ve kısa anekdotlar içermektedir. Fakat kitap bizleri bu eserin kaynak kişisi veya derleyicisi ve ait olduğu dönem hakkında aydınlatacak bir önsöz veya giriş bölümünden mahrumdur. Sadece esere öyle bir isim konmuştur ki, içeriği de aynı doğrultuda seyretmektedir; dolayısıyla eser hakkında bizde hâsıl olan görüş, güvenilirliğini kendiliğinden kazanmış olmaktadır. Bizler böylelikle kitabın adı vasıtasıyla Oğuz'a yönlendirilmekteyiz ve bu isim bize koleksiyonun kökeni hakkında gerekli olan ışığı vermektedir.

Harezmîlerin kralı olan, kökleri Oğuz'a kadar dayanan ve Cengiz Han'ın soyundan gelen Ebu'l-Gazi Bahadır Han'dan okuduklarımıza göre (*Histoire genealogique des Tatars,* Leiden'de 1728[4] kitabında yer alıyor, ki bu kitabın

---

[3] Yazma eserin özgün adı "**Hâzihi'r-risâletu min kelimâti Oğuznâme el-meşhûr bi-Atalar Sözi**"dir. Türkçe, "Bu, Atalar Sözü olarak tanınan, Oğuzname'nin sözlerinden oluşan risaledir" anlamına gelir. Bu Oğuzname yazması, içindeki bütün atasözleriyle beraber Şamil Cemşid tarafından 2008 yılında Azerbaycan'da yayınlandı. Türkiye'de ise 1996 yılında Yıldız Çınar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış, ancak henüz yayınlanmamıştır (Hazırlayanın notu).

[4] "Tatarların Şecere Tarihi" veya özgün adıyla "Şecere-i Terâkime". Alman şarkiyatçı Heinrich Julius Klaproth (1783-1835) *1807 ve 1808 yıllarında Kafkasya'ya ve Gürcistan'a Seyahat* adlı eserinin önsözünde Diez'den bu yazma eseri ödünç aldığını ve kaynak olarak bu yazma-

kaleme alındığı asıl dil olan Moğolca bir yazmasına sahibim) Nuh'un oğlu Yafes'in[5] *Türk* adında bir oğlu varmış, bu oğul zamanla bütün Türklerin, Tatarların ve Moğolların atası olmuş, onun soyundan gelen çocukları onun kendi adıyla *Türkler* olarak anılmışlar; dolayısıyla onun beşinci kuşaktan torunu olan *Alänzä Han*'ın[6] biri *Tatar* diğeri *Moğol* adında iki oğlu varmış, öyle ki Tatar ve Moğol halklarının soyları bu iki oğula dayanmaktadır. Moğol'un torununun adı bütün Türk ve Tatar halklarını kendi himayesine alıp yöneten *Oğuz Han* idi. Söylenenlere göre o fetihlerini ta Hindistan'a, Mısır'a ve İran'a kadar genişletmiş ve son olarak da Buhara'da yerleşmiştir. Fakat çok daha büyük işler yaptığı için şöhretinin sadece küçük bir bölümünü fetihlerine borçludur. Gerçek ataerkil dinleri, atası *Alänzä Han*'ın zamanına kadar süregelmiş olsa da; onun hükümranlığı esnasında putperestlik ortaya çıkmış ve bu durum Oğuz'un babası olan Kara Han'a kadar sürdürülegelmiştir. Oğuz Han hükümranlığına, putperestliğin kökünü kurutarak ve tek tanrı inancını yeniden getirerek başlamıştır ki bu olgu İranlı tarihçi yazar Beydavî[7] tarafından da onaylanmakta-

---

dan faydalandığını yazar (*Reise in den Kaukasus und Georgien in den Jahren 1807 und 1808*, I. Cild, Halle, 1812, s. X) (Hazırlayanın notu).

[5] Almanca metinde Japhet. İbranice Jafet, Japheth ve ya Japhet, Latince Lafeth, Arapça Yafet ibn Nûh olarak geçer. Eski Ahit'te Jafet, Sam ve Ham'ın yanında Nuh'un üç oğlundan ve Tufan'dan kurtulan sekiz kişiden biri olarak geçer.

[6] *Alänzä Han* ile *Alınca Han* kastediliyor (Hazırlayanın notu).

[7] Almanca metinde Beidawi. Beydavî veya Kadı Beydavî (d. ? Şiraz - ö. 1286 Tebriz); İranlı hukukçu, bilim insanı ve müfessir. Tam adı Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin el Beydavî'dir. Şiraz yakınlarındaki Beyda kasabasında doğmuş ve yetişmiştir. Şiraz'da başkadı iken hocası Muhammed ibn Muhammed Kethani'nin tavsiyesiyle kadılığı bırakarak, İslamî bilimler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Daha sonra Tebriz'e yerleşmiş ve 1286 yılında burada ölmüştür (Bkz. Bilmen, Ö. Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ankara 1960, 2. cilt, s. 350).

En büyük ve ünlü çalışması *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl* adlı

dır. Ayrıca kendi yönetimi altındaki halklara yeni yasalar getirmiştir, bu yasalar onun adıyla *Oğuz Yasaları* olarak adlandırılmış ve ondan uzun zaman sonralara kadar muhafaza edilmiştir. 106 yıl hükmetmesi hasebiyle eserini tamamlamaya zamanı oldu. Ebu'l-Gazi Bahadır Han, ataların şöyle bir sözünün bulunduğunu söylemektedir: **Eğer bir köpek gereğinden fazla iyi beslenirse, sonunda o kadar cesaretli kılınır ki, kendi efendisini ısırır.**[8] Bu, Oğuzname'de de, eserin devrine işaret babında, yer almaktadır. Diğer müellif[9] bu atasözünü zikrederek, *Alänzä Han*'ın yönetimindeki halkların gerçek tanrı inancından neden koptuklarını, Türklerin de *Alänzä Han*'ın hükümranlığı altında bolluk içinde bulunmalarının sonucunda Tanrı'yı terk edip neden putperestliğin peşinden gittiklerini izah etmeye çalışmaktadır.

Oğuz Han'ın yaşadığı dönem kesin yargıyla tespit edilemiyor. Ebu'l-Gazi, Oğuz ve M. S. 1164'te doğan Cengiz Han arasında dört bin yılın geçmiş olduğunu ve birincisinin hükümranlığını İran'ın ilk hanedanı olarak Pişdadîler hanedanı dönemine yerleştirmek gerektiğini ileri sürmektedir. Fakat başka bir yerde, Oğuz ve Cengiz Han arasında sadece yedi nesil olduğunu ileri sürerek kendi kendisiyle çelişmektedir ki bu varsayım o kadar büyük bir zaman dilimini kapsayamaz. Hacı Kalfa[10], Oğuz Han'ı hangi dö-

---

Kur'an tefsiridir. Türkçede ve Türkiye'de *Beydavî Tefsiri* olarak bilinen bu eser yüzyıllarca medreselerde okutulmuştur. Hatta Osmanlı döneminde seçkin bilim insanları tarafından bu eser padişah huzurunda okunmuş ve kalabalık bir dinleyici kitlesi kazanmış, Osmanlı'da bu *Beydavî Tefsiri* okuma seanslarına Huzur Dersleri adı verilmiştir. Her devirdeki İslam âlimleri Beydavî tefsiri hakkında olumlu görüş bildirmiştir.

[8] Vurgulandığı için mütercim tarafından da vurgulanmıştır.

[9] Ebu'l-Gazi Bahadır Han kastediliyor.

[10] Dünyaca ünlü coğrafyacı Hacı Kalfa. 17. yüzyılda yaşamış ünlü Türk bilim ve fikir adamlarından biri olan Kâtip Çelebi, Avrupalılar-